

1. *Примостка Л.О.* Фінансовий менеджмент у банку. Підручник. / Л.О. Примостка. – К.: КНЕУ, 2004. – 466 с.; 2. *Роуз П. С.* Банковский менеджмент / Пер. с англ. / П.С. Роуз. – М.: Дело ЛТД, 1995. – 768 с.; 3. *Русанов Ю.Ю.* Роль и значение рисков в банковском финансовом менеджменте / Ю.Ю.Русанов // Финансы и кредит. – №5. – 2004. – С.52-57; 4. *Севрук В.Т.* Банковские риски. / В.Т. Севрук. – М.: «Дело ЛТД», 1994. – 72с.; 5. *Чернов В.А.* Инвестиционная стратегия. / В.А.Чернов. – М.: Юнити, 2004. – 214с.; 6. *Иода Е.В.* Классификация банковских рисков и их оптимизация. / Е.В. Иода, Л.Л. Мешкова. – Тамбов, 2002. – 120с.; 7. *Владичин У.В.* Банківське кредитування: Навчальний посібник. / У.В.Владичин. – К.: Атіка, 2008. – 648с.; 8. *Бор З.М.* Менеджмент банків: Організація, стратегія, планування. / З.М. Бор, В.В. Пятенко. – М.: ДИС, 1997. – 284 с.; 9. Постанова Правління НБУ «Про схвалення методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України» № 361 від 02.08.2004р. // Сайт Національного банку України: <http://www.bank.gov.ua>.

УДК 330.14:331.52(045)

Л.А.Кургузенкова, І.В.Бурджанадзе

НАНОЕКОНОМІЧНИЙ ПІДХІД ДО ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

В даній статті розглянуто підходи науковців щодо сутності соціального капіталу, визначено його функції, особливості прояву на різних рівнях економічної системи, шляхи відтворення і накопичення. Основну увагу зосереджено на дослідженні соціального капіталу з позиції наноекономічного підходу. Обґрунтовано доцільність застосування даного підходу, зокрема розкрито сутність та значення наноекономіки в новітніх господарчо-економічних реаліях. Визначено роль людського капіталу у наноекономіці, його тісний взаємозв'язок із соціальним, який є умовою розвитку не лише політичної та соціальної, а й економічної сфери. Обґрунтовано авторську думку про те, що формування соціального капіталу відбувається саме на наноекономічному рівні.

This article examines the approaches of scientists to the essence of social capital, defines its functions, features of manifestation at different levels of the economic system, ways of reproduction and accumulation. The main focus on the study of social capital from the standpoint of nanoeconomic approach. The expediency of applying this approach is substantiated, in particular the nature and importance of nanoeconomy in the latest economic and economic realities are revealed. It is established that the widespread introduction of nanotechnology in various spheres of activity creates new industries, new products, new jobs and new opportunities for humans, resulting in new sources for the economic growth of enterprises. The role of human capital in the nano-economy as close relationship with the social, is a condition for the development of not only the political and social but also the economic sphere, has been identified. If human capital reflects person changes as an economic agent, then social capital is inherent in social relations. The existence of a two-way relationship between social and human capital has been proved. The author's opinion about formation of social capital takes place at the nano-economic level is substantiated. The factors that explain why social capital can contribute to improving the efficiency of an enterprise in modern economic realities are described.

Ключові слова: соціальний капітал, наноекономіка, людський капітал, ефективність діяльності підприємства.

Keywords: social capital, nanoeconomics, human capital, efficiency of enterprise activity.

Посилення конкуренції на світових ринках в умовах обмеженості ресурсів викликає пошук нових, відмінних від традиційних, джерел економічного розвитку. Відбувається соціалізація засобів виробництва, а в якості пріоритетних ресурсів все частіше розглядаються нові форми капіталу: людський, інтелектуальний, сервісний, соціальний. В умовах інформаційного суспільства та економіки знань відбувається збільшення частки нематеріальних витрат у загальній вартості товарів і послуг, що призводить до перегляду ролі людини як в суспільному відтворенні в цілому, так і забезпеченні розвитку підприємств зокрема.

Кінець минулого століття знаменувався вступом людської цивілізації в еру нанотехнологій. Нанофізика та нанохімія, наномедицина та наноінженерія є явищами, що повноправно включаються у життя суспільства. Багатоаспектні проблеми та задачі сучасного світу, які не піддаються розв'язку базовими методами, сформованими в процесі еволюції, нині ефективно вирішуються на нано рівні. Широке впровадження нанотехнологій у різні сфери діяльності створює нові галузі, нові продукти, нові робочі місця. В наслідок цього з'являються нові можливості для людини, виникають нові джерела для економічного зростання підприємств. Останнє викликає потребу в нових теоріях, які адекватно відображають новітні господарчо-економічні реалії. Однією із економічних теорій, яка набула в сучасній економічній науці підвищену актуальність, є наноекономіка.

Нано — це найменша неподільна частка існування економічних систем. Основним об'єктом наноекономіки є економіка людини, що поєднує людей в мікро-, макро- та мегасистемах [9, с. 217].

У наноекономіці людина є не стільки «виробником» благ шляхом поєднання факторів виробництва, скільки «творцем» інноваційних рішень з неперервною комунікацією знань; не «робітником підприємства», а наділеним зростаючою самостійністю і творчими здібностями сучасним членом персоналу підприємства. Людина постійно розвиває своє мислення, індивідуальний характер, знання про навколишнє середовище за допомогою взаємодії з іншими індивідами, що, при певних умовах, може стати діючими факторами досягнення поставлених цілей. Вступаючи в різні види відносин (соціально-економічні, трудові, організаційно-економічні тощо), індивіди обмінюються знаннями, навичками, культурними цінностями, на основі чого виникає особливий вид потенціалу підприємств та національного господарства, який в сучасній економічній думці отримав назву соціального капіталу. Дослідження конкурентних переваг підприємств на нанорівні відображає можливості індивідів досягати переваг над суперниками в конкретному економічному середовищі в динамічному процесі, спираючись на можливості індивідуального людського і соціального капіталу. Варто відзначити, що будь-який вид капіталу (фізичний, людський, соціальний) стає таким по мірі накопичення та включення його в процес суспільного відтворення.

Розвиток людського капіталу є процесом всебічного вдосконалення людських здібностей як концентрованого вираження знань, умінь, досвіду, навичок індивіда, його компетенцій і рівня мотивації. Це приводить до вдосконалення людини як суб'єкта

конкретного виду діяльності, при цьому фундаментально значущими виступають не продуктивна і споживча діяльність, а його творча і соціальна діяльність. Фундаментально значущими умовами для розвитку людського капіталу виступають: умови відтворення, умови накопичення і умови його використання. Таким чином під людським капіталом ми розуміємо знання, навички, досвід та властивості індивідів, які сприяють створенню особистого і суспільного добробуту, що, в кінцевому підсумку, шляхом реалізації у праці, може стати складовою ринкової вартості товару чи послуги. Людський капітал має властивість зростати з накопиченням досвіду, за допомогою формального і неформального навчання, але він також має тенденцію до знецінення внаслідок неефективного використання.

Варто відзначити, що функціонування і розвиток людського капіталу залежить від його тісного взаємозв'язку із соціальним капіталом, який є умовою розвитку не лише політичної та соціальної, а й економічної сфери. І оскільки формування та соціалізація вихідних потреб індивіда, його інтересів, способів їх реалізації відбувається саме на нано рівні економіки, тому дослідження соціального капіталу доцільно здійснювати із застосуванням наноекономічного підходу.

Ідею соціального капіталу було закладено ще в ХІХ ст. у працях А. Токвіля, Е. Дюркгейма і М. Вебера, але як особливе явище сучасної соціально-економічної дійсності соціальний капітал став об'єктом вивчення порівняно недавно – наприкінці ХХ століття. Зазвичай під поняттям соціального капіталу розуміють інститути довіри і спільності, соціальні зв'язки, що виникають в групах, асоціаціях, корпораціях та в суспільстві в цілому з метою забезпечення їх членів такими важливими суспільними благами, такими як комунікація, інформація та координація [10, с. 55].

Литовські соціологи І. Мачерінскене, Р.М. Інкуте-Генріксон, Ж. Симанавічене визначають категорію «соціальний капітал» як «...інституції, цінності, норми, правила та відносини довіри, сукупність яких складає зв'язки, що підтримують функціонування суспільства; проте соціальним капіталом ці елементи стають лише у випадку їх цілеспрямованого використання для досягнення певної мети» [8, с.30]. В.Є. Бейкер і Дж.Е. Дуттон бачать в соціальному капіталі продуктивну здатність, яка допомагає людям або групам досягати своїх цілей новими і кращими способами. Вони називають такий соціальний капітал позитивним, відзначаючи, що він допомагає людям рости, процвітати і процвітати [1, с. 326]. Таке бачення соціального капіталу вказує на подвійну природу цього феномена. З одного боку, капітал може сприяти процвітанню і розвитку особистості або групи, але з іншого боку, може і перешкоджати досягненню їх цілей.

На думку Н. Лін [4, с. 33] соціальний капітал являє собою деяку сукупність цінних ресурсів (економічних, політичних, культурних чи соціальних, тобто соціальних зв'язків) членів взаємодії мережі або мереж. Він виділяє три фактори, що пояснюють, чому соціальний капітал може сприяти підвищенню ефективності діяльності, це:

- корисна інформація, яка може надати можливість вибору, попередити про можливі наслідки, зменшити транзакційні витрати і забезпечити відповідну винагороду;
- вплив, який соціальні зв'язки можуть здійснювати в ухваленні важливих рішень;
- свідчення соціальних досягнень, які відображають доступ людини до ресурсів за допомогою соціальних мереж і відносин.

У широкому розумінні соціальний капітал пов'язаний з соціальними відносинами між людьми, які продукують позитивні ефекти [11, с. 86], тому нами він розглядається як ресурс, заснований на основі формально і неформально інституціонізованих соціально-економічних відносин, що сприяє реалізації потреб економічних агентів - суб'єктів економічних відносин, які беруть участь у виробництві, розподілі, обміні та у споживанні економічних благ. Специфікою соціального капіталу є відображення зв'язків між взаємодіючими індивідами, які сприяють його діям задля досягнення результатів в межах соціально-економічних структур, і які неможливо було б отримати за їх відсутності. І якщо людський капітал відображає зміни в самій людині, яка виступає в ролі економічного агента, то соціальний капітал притаманний його соціальним відносинам [6, с. 146].

Оскільки наноекономіка - це рівень індивідуального економічного агента, тому великої популярності нині набуває концепція соціальних зв'язків (соціальних мереж), сутність якої полягає у тому, що можливості для отримання компетенцій (інформації, зв'язків) стають доступними економічному агенту лише внаслідок соціальної взаємодії. Крім того, соціальні зв'язки визначають можливості і способи входження індивідів в різні неформальні соціальні мережі, які є динамічними під впливом компетентнісно-технологічних і демографічних чинників. Окрім того, соціальні зв'язки визначаються ступенем довіри індивідів до інших суб'єктів і інститутів, що відіграє ключову роль в їх життєдіяльності та виступає критерієм кооперації та взаємодії економічних агентів для персоніфікації їх індивідуальних економічних інтересів.

Соціальний капітал проявляється через свої функції. Перш за все, він відображає дії соціальних відносин: зв'язки, що ґрунтуються на довірі і взаємодії, сприяють продуктивної діяльності, можуть приносити прибуток у вигляді різноманітних матеріальних і нематеріальних цінностей. Подібно до інших видів капіталу, соціальний капітал продуктивний - він дозволяє досягти результатів, які неможливо було б отримати в його відсутність. Тобто, в основі поняття «соціальний капітал» закладена ідея про очікувану віддачу від інвестицій в соціально-економічні відносини. Індивіди вступають в певні соціальні зв'язки, які дозволяють підвищити ефективність економічної діяльності.

Відтворення і накопичення соціального капіталу відбувається шляхом встановлення нових соціальних зв'язків. Однак носіями соціального капіталу можуть бути як окремі люди, соціальні групи, так і цілі співтовариства. У зв'язку з цим правомірно говорити про різні рівні прояву соціального капіталу, які відображає табл. 1 [7, С. 219].

Таблиця 1

Рівні формування соціального капіталу

Рівень соціального капіталу	Рівень економічної системи	Особливості формування соціального капіталу
Нано	Індивід	Базовий рівень, первинне джерело соціального капіталу
Мікро	Підприємство	Формується на основі інтеграції соціального капіталу базисних елементів нано рівня
Мезо	Регіон	Формується на основі інтеграції соціального капіталу елементів мікро- та нано- рівнів
Макро	Держава	Формується на основі інтеграції соціального капіталу елементів мезо-, мікро- та нано- рівнів

Джерело: [7, С. 219].

Так, логічним є твердження про те, що базовим рівнем, який продукує соціальний капітал, є нанорівень. Усі наступні рівні формують свій соціальний капітал, інтегруючи соціальний капітал попередніх рівнів. Підприємство для максимального задоволення своїх потреб розвиває мережу взаємин з контрагентами, спираючись на наявний соціальний капітал і потенціал розвитку соціального капіталу своїх співробітників - представників нанорівня. На мікрорівні підприємства, як і індивіди, розцінюють вкладення в людські ресурси не як витрати, а як інвестиції, що приносять високу віддачу і створюють їм переваги в конкурентній боротьбі. Тому для досягнення своїх стратегічних цілей вони прагнуть до реалізації не тільки економічної, але і соціальної ефективності, що сприяє досягненню балансу інтересів на нанорівні. Таким чином, існує двостороння залежність між соціальним і людським капіталом, що відбивається в терміні ключові компетенції.

Регіон, в свою чергу, спирається на соціальний капітал мікрорівня, а також соціальний капітал індивідуальних економічних агентів. Соціальний капітал макрорівня є інтегрованою похідною соціальних капіталів попередніх нижніх рівнів. Кожен із цих рівнів соціального капіталу спрямований на реалізацію своєї системи потреб економічних агентів: від зниження вартостей, транзакційних витрат і економії часу до створення інформаційного середовища і формування системи цінностей.

За Френсісом Фукуямою, частку соціального капіталу суспільство може накопичити через професійну освіту, яка передбачає засвоєння певних моральних норм, завдяки яким «професійні стандарти стають вищими за власні інтереси професіонала [3, С.100-101]. Разом з тим, соціальний капітал нарощується із розвитком громадянського суспільства, коли збільшується довіра до суспільних інституцій. Як відомо, у практичній площині найбільш високий рівень громадянського суспільства, а отже, і соціального капіталу спостерігається в таких країнах, як Австралія, Нідерланди, Канада, Данія, Фінляндія, Великобританія, США, Норвегія, Швейцарія, а особливо Швеція. Це країни з високим економічним розвитком, із розвинутим інституціональним середовищем, високим рівнем довіри до влади (президента, кабінету міністрів, політичних партій, поліції, судів, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, ЗМІ, церкви, армії), значним обсягом ВВП на душу населення, реальним «діалогом» між владою та громадянами, політичною стабільністю, соціальною безпекою, тривалою історією розвитку громадянства.

Існують численні емпіричні і теоретичні дослідження, що підтверджують наявність порівняльних конкурентних переваг у підприємств з хорошим запасом соціального капіталу. Так, швейцарський дослідник Ф. Борншір, зіставивши дані 24 розвинених і 9 нових індустріальних країн, прийшов до висновку про наявність зв'язку між рівнем довіри і толерантності в суспільстві і успіхами економічного розвитку [2, с. 44]. Найбільш широко відомий і переконливий приклад - різкий ривок конкурентоспроможності Південної Кореї, Тайваню, Сінгапуру, Гонконгу, який неможливо повністю пояснити мобілізацією ресурсів капіталу і праці. Найважливіше, на думку експертів, полягає в тому, що уряди цих країн інвестували також в соціальний капітал, докладаючи максимум зусиль для формування сприятливого інвестиційного клімату, полегшення і вирівнювання доступу до освіти та інформації, зниження соціальної нерівності, співробітництва держави і корпорацій [5, с. 8].

Узагальнюючи вищесказане, можна зробити висновок, що будь-яка ефективна діяльність неодмінно залежить від кожної окремої людини, її внеску, поведінки, відношення до завдання, її стимулів і мотивації, джерел інформації і соціальних зв'язків. В процесі соціальної взаємодії, у міру розширення соціальних зв'язків і збільшення кола знайомств, корисних для індивіда накопичується соціальний капітал, який сприяє досягненню цілей вже цілої групи людей. Ця послідовність відповідає чотирьом рівням прояву соціального капіталу: нано-, мікро-, мезо- і макрорівню, і з них саме нано рівень найбільш адекватно відображає сутнісну природу економічної поведінки економічних агентів і є тим рівнем, на якому відбувається формування соціального капіталу.

1. *Baker W.E., Dutton J.E.* Exploring positive relationships at work. Building a theoretical and research foundation. – London, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associated, Publishers, 2007. – P. 325–345;
2. *Bornschier V.* Trust and tolerance: Enabling social capital formation for modern economic growth and societal change. Paper prepared for the Organizing Knowledge Economies and Societies conference, Asia Pacific Researchers in Organization Studies, University of Technology, Sydney, December, 2000;
3. *Fukuyama F.* Social Capital and Global Economy // Foreign Affairs. – Volume 75, September-October, 1995. – P. 89-103;
4. *Lin N.* Building a Network Theory of Social Capital // Connection 22 (1) 28:51, 1999. – P. 28–51;
5. *The East Asian Miracle*, Oxford: Oxford University Press, 1993; *Birdsall N., Ross D., and Sabot R.* Inequality and Growth Reconsidered: Lessons from East Asia // World Bank Economic Review. 1995. Vol. 9 (3);
6. *Корогодін І. Т.* Нанозекономічний підхід к аналізу взаємосвязи человеческого и социального капитала / И. Т. Корогодін, Н. В. Голикова, Г. В. Голикова // Вестник Воронежского государственного технического университета. – 2012. – Т. 8. – № 5. – С. 145-150;
7. *Лушникова О.Л.* Уровни социального капитала: понятийный анализ // Вестник КрасГАУ. 2013. №6, С. 219-222;
8. *Мачеринскене И.* Социальный капитал организации: методология исследования /И. Мачеринскене, Р.М. Инкуте-Генриксон, Ж.. Симанавичене // Социологические исследования. – 2006. – № 3. – С. 29-39;
9. *Остапенко Т. Г.* Вплив наноекономіки на процеси імпортозаміщення у міжнародних економічних відносинах України / Т. Г. Остапенко // Збірник наукових праць Державного економіко-технологічного університету транспорту. Сер. : Економіка і управління. – 2014. – Вип. 28. – С. 217-226;
10. *ОХара Ф.* Современные принципы неортодоксальной политической экономии / Ф. О'Хара // Вопросы экономики. – 2009. – № 12. – С. 55-57;
11. *Цветкова Г.С., Полякова О.В.* Социальный капитал как способ реализации потребностей экономических агентов // Креативная экономика. – 2011. – Том 5. – № 10. – С. 86-91.